

Д.С. Добряк, д-р екон. наук, професор, член-кореспондент НААНУ
Інститут агроекології і природокористування НААН України

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПОГЛЯДИ ДО ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті узагальнено науково-методичні погляди різних вчених щодо тлумачення поняття «інтенсифікація» використання земельних ресурсів. Зроблено висновок про необхідність екологічного підходу при застосуванні процесів інтенсифікації з метою підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва.

***Ключові слова:** інтенсифікація, земельні ресурси, сільськогосподарські підприємства, напрями інтенсифікації, економічний зміст інтенсифікації.*

Постановка проблеми. Інтенсифікація використання земельних ресурсів за своєю суттю полягає у одночасному отриманні як позитивного так і негативного ефекту від впливу на агроекологічну систему. Перш за все досягаючи підвищення економічної ефективності використання земельних ресурсів, проявляється і негативна сторона, через надмірне антропогенне навантаження на земельні угіддя, призводить до активізації цілого ряду негативних процесів. До цього призвело нехтування екологічної придатності земельних ресурсів до вирощування певних сільськогосподарських культур, а саме необґрунтоване збільшення площ таких культур, як соняшник, ріпак, кукурудза на зерно та інших просапних культур, погіршується кругообігу органічних речовин, зменшенні часті гумусу і підвищенні щільності ґрунтів, незбалансованим внесенням і винесенням органіки тощо. Якщо взяти до уваги й наслідки Чорнобильської катастрофи, стає очевидним, наскільки може негативно відбитися на здоров'ї людей і тривалості їх життя не продумана і не виважена інтенсифікація виробництва [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інтенсифікації використання земельних ресурсів розглядалися у працях відомих вчених як В.Г. Андрійчук [1], П.С. Березівський, Н.П. Особа [2, 3], М.С. Вітков [4], В.П. Мертенс, В.Є. Шпигало, А.І. Пастушенко [5], В.В. Кузьома [6], Л.С. Тарасевич [7], Л.О. Дорогань [8] та ін. Проте проблема залишається не вирішеною, а в існуючих точках зору є розбіжності. Інтенсифікацію

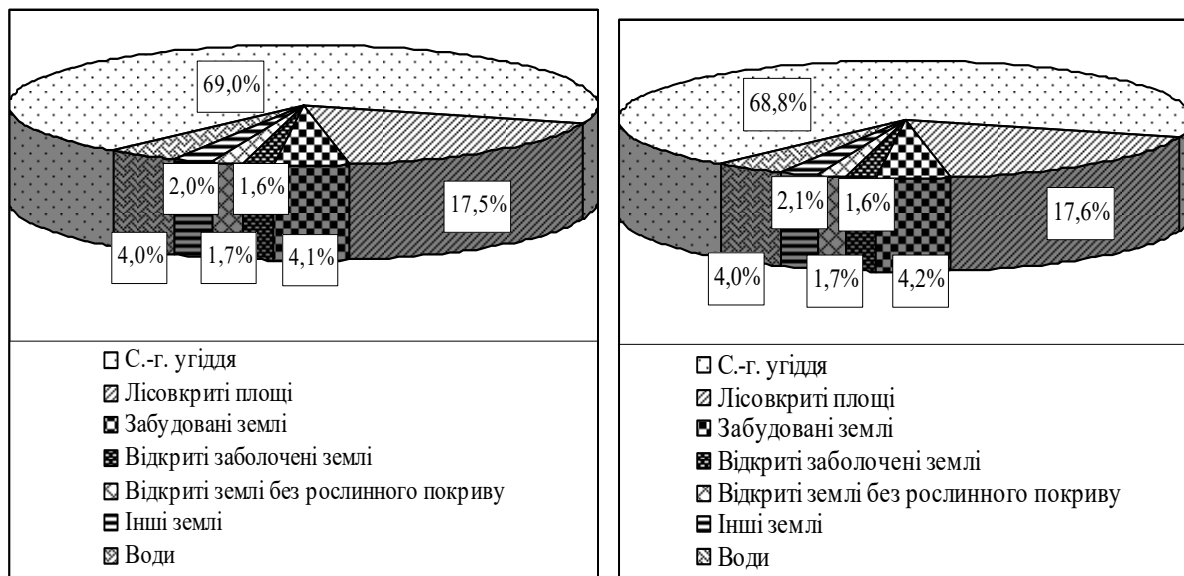
використання земельних ресурсів активно досліджують також зарубіжні вчені: E. Allan, P. Manning, F. Alt, J. Binkenstein [9].

Формулювання цілей статті. Метою написання статті є узагальнення та систематизація існуючих науково-методологічних положень обґрунтованого застосування процесів інтенсифікації використання земельних ресурсів, враховуючи характер їх впливу на економіку та екологію.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи наукові аспекти інтенсифікації використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств, перш за все проаналізуємо сутність понять «інтенсивність» та «інтенсифікація», їх співвідношення.

Уперше вчення про інтенсифікацію були закладені К. Марксом, який свою теорію будував на двох складниках – меті й засобах її досягнення. Він дав класичне визначення інтенсифікації: «під інтенсивною культурою розуміють не що інше, як концентрацію капіталу на одній і тій же земельній площі замість розподілу його між земельними ділянками» [10].

Проблема сталого розвитку природи та суспільства особливо актуальна для України з огляду на високоінтенсивне індустріальне та сільськогосподарське виробництво. Частка земель, що не належать до сільськогосподарських в Україні становить близько 31-31,2 % (рисунок).

2008 р.

2014 р.

Структура земельного фонду в Україні у 2008 та 2014 рр., %

Джерело: складено й розраховано на основі даних [11, 12].

Як видно з рисунку, розораність території дещо зменшилась протягом досліджуваного періоду, але не суттєво, що пояснюється тим фактом, що у сільському господарстві земля як головний засіб виробництва – це основне джерело отримання доходів. Тому одним з актуальних завдань науки є розробка обґрунтованої ефективної екологічно безпечної інтенсифікації використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення.

Землю необхідно вважати найважливішою продуктивною силою, без якої неможливий процес сільськогосподарського виробництва. Вона є предметом праці та створює умови для вирощування сільськогосподарських культур. З іншого боку, вирощуючи сільськогосподарські культури, людина використовує механічні, фізичні, хімічні та біологічні властивості ґрунту для досягнення практичної мети - отримання врожаю. У цьому випадку земля стає знаряддям праці. Об'єднуючи у собі ознаки предмета і знаряддя праці, земля, таким чином, стає особливим, специфічним засобом сільськогосподарського виробництва, його основним виробничим ресурсом. Таким чином, інтенсифікацію землекористування, поряд з вдосконаленням економічного та правового механізмів земельних відносин, потрібно розглядати на даному етапі як головний напрям підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва [6].

Поняття інтенсивності й інтенсифікації мають різний економічний зміст. Для систематизації поглядів з приводу тлумачення інтенсифікації по відношенню до земельних ресурсів згрупуємо дані в таблиці. Слід зазначити, що процес інтенсифікації не завжди і не скрізь здійснюється в сторону її посилення на кожному окремому етапі розвитку.

Таким чином, підприємства, формуючи інтенсивний тип розвитку, повинні забезпечити його екологічність. Основні ознаки такої екологічності наступні [1]: забезпечення розширеного відтворення родючості ґрунту, яке супроводжується збереженням і підвищенням вмісту в ньому гумусу і забезпеченням оптимального рівня розораності земельних угідь; виробництво екологічно чистої продукції, недопущення перевищення встановлених рівнів її забрудненості; додержання встановлених правил транспортування, зберігання і застосування засобів захисту рослин, стимуляторів їх росту, мінеральних добрив з тим, щоб не допустити забруднення ними навколишнього природного середовища і продуктів харчування; недопущення порушень екологічної безпеки і забезпечення відтворення повітря й води; максимальне використання природних засобів боротьби із шкідниками та хворобами сільськогосподарських культур і тварин, а також з бур'янами; недопущення порушень екологічних вимог при проектуванні, розміщенні і будівництві, меліоративних систем.

**Тлумачення поняття «інтенсифікація» земельних ресурсів
в сільськогосподарських підприємствах**

Автор, концепція	Тлумачення поняття
В.Г. Андрійчук [1]	Інтенсифікація — це багатогранний процес формування інтенсивного типу розвитку шляхом комплексної механізації та автоматизації виробництва, його хімізації й електрифікації, впровадження енерго- водо- і ресурсозберігаючих технологій та біотехнологій, меліорації землі, вдосконалення організації праці та матеріального стимулювання, поглиблення спеціалізації виробництва і досягнення його раціональної концентрації
Л.С. Тарасевич [7]	Під послідовною інтенсифікацією раціонального землекористування автор розуміє економічно виправдані додаткові вкладення засобів та праці, оскільки при непослідовній інтенсифікації — не тільки додаткові, а й в окремі роки - основні вкладення не покриваються виручкою за реалізовану продукцію.
Л.О. Дорогань [8]	інтенсифікація - це соціально-економічний процес, спрямований на збільшення виробництва продукції, підвищення її якості та зниження собівартості на основі впровадження у виробництво нових технологій засобів, сортів сільськогосподарських культур і порід тварин, нових форм організації праці та виробництва тощо.
Витратна концепція	Сутність інтенсифікації зводиться до концентрації сукупних затрат уречевленої та живої праці на одиницю земельної площі (голову тварин), тобто концентрація капіталу з метою нарощення обсягів виробництва продукції. Витратна концепція в умовах обмежених виробничих ресурсів не є раціональною: не можна вважати, що із зростанням витрат на одиницю земельної площі автоматично збільшуватиметься вихід продукції.
Результативна концепція	Основу сутності інтенсифікації ґрунтують на результативних показниках (виході продукції з одиниці земельної площі або від однієї голови худоби).

Висновки із цього дослідження. Отже, зважаючи на економічну необхідність застосування процесу інтенсифікації використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств, слід обов’язково акцентувати увагу на його раціональному рівні та забезпеченні екологічності інтенсивного типу розвитку господарювання.

Бібліографічний список: 1. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності

аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: монографія / В.Г. Андрійчук. – Вид. 2-ге, без змін. – К.: КНЕУ, 2006. – 292 с. 2. Березівський П.С. Інтенсифікація виробництва у сільськогосподарських підприємствах: теорія, оцінки, перспективи: монографія / П.С. Березівський, Н.П. Особа. – Львів: Ліга-прес, 2008. – 188 с. 3. Березівський П.С. До питання про суть та економічний зміст категорій «інтенсивність» та «інтенсифікація» / П.С. Березівський, Н.П. Особа // АгроСвіт. – 2010. – № 6. – С. 24–31. 4. Вітков М.С. Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва на інноваційній основі: монографія / М.С. Вітков. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2008. – 220 с. 5. Інтенсифікація виробництва і соціальний розвиток села / В.П. Мертенс, В.Є. Шпигало, А.І. Пастушенко, А.М. Стельмащук. – К.: Урожай, 1986. – 152 с. 6. Кузьома В.В. Інтенсифікація– основа ефективного використання землі / В.В. Кузьома// Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. – Черкаси. – 2007. – Вип. 18. – Ч. III. – С. 118–120. 7. Тарасевич Л.С. Интенсификация сельскохозяйственного производства: социально-экономическое содержание и эффективность (вопросы теории) / Л.С. Тарасевич. – Ленинград. – 1974. – 157 с. 8. Дорогань Л.О. Інтенсифікація виробничих процесів в аграрних підприємствах [Електронний ресурс] / Л.О. Дорогань. – Режим доступу: <http://pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/012> 9. Land use intensification alters ecosystem multifunctionality via loss of biodiversity and changes to functional composition / E. Allan, P. Manning, F. Alt, J. Binkenstein, S. Blaser and other // Ecology Letters. – 2015. – Vol. 18, Issue 8. – pp. 834–843. 10. Аграрна економіка: підручник / Д.К. Семенда, О.І. Здоровцов, П.С. Котик та ін. – Умань, 2005 – 318 с. 11. Офіційний веб-сайт Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://land.gov.ua/usipovnyu.html?view=item&id=110227>. 12. Земельний фонд України станом на 1 січня 2012 року та динаміка його зміни порівняно з даними попередніх років // Землевпорядний вісник. – 2014. – № 4. – С. 46.

Д.С. Добряк. Научно-методические взгляды к интенсификации использования земельных ресурсов сельскохозяйственных предприятий. В статье обобщены научно-методические взгляды разных ученых относительно толкования понятия «интенсификация» использования земельных ресурсов сельскохозяйственных предприятий. Сделан вывод о необходимости экологического подхода при применении процессов интенсификации с целью повышения эффективности сельскохозяйственного производства.

Ключевые слова: интенсификация, земельные ресурсы, сельскохозяйственные предприятия, направления интенсификации, экономическое содержание интенсификации.

D.S. Dobryak. Scientific and methodological views to the intensification of land use of agricultural enterprises.

Object and aim of the work. The paper summarizes the theoretic-methodical approaches concerning the interpretation of the term "intensification". The conclusion about the necessity of an environmental approach in the application of process intensification to improve the efficiency of agricultural production. enterprises, forming intensive type of development should ensure its sustainability.

Analysis of recent research and publications. Research process of the intensification needs approach of the systems, here it follows to take into account that directions the providing of the intensive type in the development of agrarian enterprises are examined as directions of the intensification in agriculture production.

The wording of article purposes. The purpose of this writing is a generalization and systematization of the existing scientific and methodological guidelines.

Presenting main material. The main features of this environmental: the provision of expanded reproduction of soil fertility, which is accompanied by conservation and by increased content of humus and ensuring optimum level of tilled land; the production of environmentally friendly products, to avoid exceeding specified levels of contamination; compliance with the rules of transportation, storage and application of means of protection of plants, stimulators of their growth, mineral fertilizers in order to prevent the contamination of environment and food; preventing violations of environmental safety and ensure the replacement of air and water; maximum use of natural means of fighting pests and diseases of crops and animals and weeds; prevent violations of environmental requirements in the design, placement and construction, and commissioning of new buildings and structures, drainage systems.

Application of the results domain. So, despite the economic necessity of the application of process intensification of land resources of agricultural enterprises, should focus on a rational level and to ensure sustainability of the intensive type of economic development.

Key words: intensification, land resources, agricultural enterprises, areas of intensification, the economic content of the intensification.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2016 р.